

FARKLI COĞRAFİ BÖLGELERDE YER ALAN GELENEKSEL PLAN KURGUSUNUN MEKÂN SENTAKSİ YÖNTEMİ İLE İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF TRADITIONAL PLAN LAYOUT IN DIFFERENT GEOGRAPHICAL REGIONS USING THE SPACE SYNTAX METHOD

Esra Acar BAYKAL¹,

¹Fırat Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Elazığ, Türkiye
e-mail: esraacarn@gmail.com; ORCID: 0000-0002-7264-3705

Ayça GÜLTEN²

²Fırat Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Elazığ, Türkiye
aycagulten@gmail.com; ORCID: 0000-0001-9837-8674

Özet

Toplumu yansıtan fiziki çevrenin en büyük yapıtaşlarından biri olan konut yapıları barınma ihtiyacına cevap olan bir mekânsallık durumunun yanı sıra kent dokusunda ve kentlilerin hayatında fiziksel ve sosyal boyutlarıyla bütüncül bir halde karşımıza çıkar. Jeopolitik konumundan kaynaklı birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış Anadolu'da geçmişten bugüne birçok geleneksel konut kendine yer edinmiştir. Çeşitli uygarlıkların yaşadığı Anadolu'nun farklı bölgeleri geleneksel Türk konut mimarisinin yansıdığı dokulardır.

Mekân sentaksı yöntemi, kentlerin ve bina ölçeğindeki yapıların mekânsal dokularını incelemek ve bununla birlikte anlamsal ve sosyal boyut ilişkilerini incelemek için geliştirilen bir teknikler bütünüdür. Bu doğrultuda yedi coğrafi bölgede yaşayan toplumun yaşantısının konut üzerindeki etkileri belirlenen geleneksel konutlar bağlamında incelenip analiz edilerek mekân kurgusundaki soyut ve somut veriler, mekân sentaksı yöntemiyle sayısal olarak elde edilmiştir. Doğu Anadolu Bölgesinde belirlenen konutun bağlantısallık, entegrasyon ve beta indekslerine bakıldığında en derin mekânlara sahip yapı olduğu gözlemlenmiştir. Bunun yanında Marmara ve Karadeniz bölgesindeki yapıların daha sık mekânlara sahip olup dolayısı ile daha sosyal ve dışa dönük yapılar oldukları belirlenmiştir.

Sonuç olarak yedi coğrafi bölgedeki konutlar üzerinden morfolojik analizler gerçekleştirilerek, mekânsal değerlendirmelerin geçmişin ve bugünün analiz edilerek geleceğe aktarılmasında önemli bir adım olduğu belirlenmiş ve geleneksel konutlar yeniden işlevlendirilirken doğru koruma yaklaşımları için karar alınması bağlamında altlık olacağı düşünülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel Konut, Coğrafi Bölgeler, Mekân Sentaksı

Abstract

Housing structures, one of the most significant building blocks of the physical environment that reflects society, appear holistically with their physical and social dimensions in the urban fabric and in the lives of the citizens, as well as a spatiality that responds to the need for shelter. Many traditional houses have taken place from the past to the present in Anatolia, which has hosted many civilizations due to its geopolitical location. Different regions of Anatolia, where various civilizations lived, are the textures in which traditional Turkish residential architecture is reflected.

The space syntax method is a set of techniques developed to examine the spatial textures of cities and buildings and to examine the semantic and social dimension relationships. In this context, the effects of the life of the society living in seven geographical regions on the housing were examined and analyzed in the context of traditional housing, and the abstract and concrete data in the space structure were obtained numerically with the space syntax method. When the connectivity, integration, and beta indexes of the house determined in the Eastern Anatolia Region were examined, it was observed that the structure had the most profound spaces. In addition, it was determined that the structures in the Marmara and Black Sea regions had shallower spaces and therefore were more social and outgoing structures.

As a result, by performing morphological analyses on houses in seven geographical regions, it was determined that spatial evaluations were essential in analyzing the past and present and transferring them to the future. It was thought that it would be a basis for making decisions for the right conservation approaches while re-functioning traditional houses.

Keywords: Traditional Housing, Geographical Regions, Space Syntax

Giriş

İnsanlığın varoluşundan bu yana süregelen sığınma, barınma ve kendini koruma ihtiyacını karşılayan mimari tüm canlıların yaşamında yer etmiştir. İnsanlar ise yaşadıkları dönemin bir kısmında büyük ölçekte bir yapılaşmaya gitmektedir (Kuban, 1992). Ortaya konulan yapı ve yapı birimleri sosyal yaşantının bir yansıması olarak şekillenmiştir. Toplumların oluşmasında etkili olan gelenekleri, kültürleri ve yaşam biçimleri karakteristik fiziki çevrenin şekillenmesini de beraberinde getirmektedir. Birbirinden bağımsız düşünülemez bu durum, toplumun sosyokültürel durumunu en çok yansıtan konut yapıları üzerinden gözlemlenebilmektedir. Toplumu yansıtan fiziki çevrenin en büyük yapıtaşlarından biri olan konut yapıları barınma ihtiyacına cevap olan bir mekânsallık durumunun yanı sıra kent dokusunda ve kentlilerin hayatında fiziksel ve sosyal boyutlarıyla bütüncül bir halde karşımıza çıkmaktadır. Jeopolitik konumundan dolayı birçok uygarlığın yaşam sürdüğü Anadolu’da geçmişten günümüze kadarki süreçte geleneksel konutlar da kendine yer edinmiştir. Böylece Anadolu’nun farklı bölgeleri geleneksel Türk konut mimarisinin örneklerini barındıran dokular olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk geleneksel konut mimarisi bağlamında günümüze ulaşabilen geleneksel konut yapılarının ve morfolojik değişimlerinin analiz edilmesi ve korunarak geleceğe aktarılması önemlidir. Morfolojik farklılıkların tespit edilip, yapı çevre ve insan yerleşkelerinin anlam boyutunun ilişkilendirilmesi gibi değerlendirilmelerin yapılması üzere mekân sentaksı yöntemi ile daha önce yapılan çalışmalara bakıldığında araştırmacılar tarafından farklı şekillerde ele alındığı görülmektedir.

Mansouri (2018) yaptığı çalışmada, İran’ın Tebriz kentindeki konut mimarisinin değişim sürecini ve bu değişimin nedenlerini irdelediği bir değerlendirme sunmaktadır. Bu bağlamda, 19.yüzyıldan 20.yüzyıl başlarına kadar geçen sürede, geleneksel ile modern Tebriz konutlarındaki, ilk evre olarak Tebriz Geleneksel Evlerini daha sonra ikinci evre olarak modern az katlı sıra evleri ve üçüncü dönem olarak apartman evlerini ele almıştır. Mekânsal konfigürasyonlardaki değişim ve sosyal yapı arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada mekân dizimi kuramı uygulanmıştır. Yapılan analizler ve elde edilen verilere göre konutlarda meydana gelen siyasi, sosyal ve teknolojik gelişmeler sonucunda konut mekânlarının dizimsel değişimleri ve dönüşümleri tespit edilmiştir. Sungur (2020), konutların

mekân konfigürasyonunda mahremiyetin aranması problemini temel aldığı çalışmasında mahremiyetin Konya iline ait konut bağlamındaki sosyal ve mekânsal boyuttaki analizlerini anlamsal (semantik) ve dizimsel (sentaktik) belirleyiciler ile irdelemeyi amaçlamıştır. Anlamsal (semantik) belirleyicilerden oluşan alt hipotezlerin doğruluğu göstergebilim yöntemi ile kanıtlanırken, dizimsel (sentaktik) hipotezlerin doğruluğu da mekân sentaksı yöntemi ile analiz edilmiştir. Araştırma sonuçlarına dayanarak yeni tasarlanacak konutlarda bütünleşme, derinlik, bağlantılık ve eş görüş değerleri dikkate alarak mahremiyet seviyesinin gözetildiği tasarımlar yapmanın mümkün olduğu öne sürülmüştür. Bayram (2016) yapısal çevrenin sosyal etkileşim üzerindeki aksiyonunu kültür merkezleri bağlamında ele alarak sentaktik olarak irdelediği çalışmasında, öncelikle çevre-davranış ve sosyal yapıyı kuramsal çerçevede ele alıp ardından 1930-2016 yılları arasında belirlenen kültür merkezleri üzerinden değişen toplumsal yapının değerlendirmesini sunmaktadır. Bir süreç içindeki kültür merkezlerindeki plan ve fonksiyon kurgusunu, sosyal etkileşim düzeyini ve mekân-kullanıcı ilişkisini ele alıp belirlenen örnekler üzerinden kurgusal değişimin değerlendirilmesi ve karşılaştırılmasını mekân sentaksı yöntemini kullanarak sunmayı hedeflemektedir. Giriş kısmından başlanıp etkinlik salonlarına doğru oluşturulan rotadaki alanların sentaktik okunmasında elde edilen eş görüş alanı, ortalama eş görüş çevresi, ortalama bütünleşme ve ortalama bağlantılık değerlerinin değişimi sayısal olarak elde edilmiştir. Sonuç olarak, değişen toplumsal yapı içinde eğitim, sergileme, sanat ve kültür gibi oluşumları bünyesinde barındıran bir yapı türü olan kültür merkezlerinde, katı mimari programlamanın günümüzde daha esnek bir kurguya dönüştüğü gözlemlenmiştir. Menderes (2014) yaptığı çalışmada Cumhuriyet döneminde tasarlanan yerel yönetim binalarının mekânsal kurgularındaki değişimi ve bu değişim ile birlikte kamusal erişilebilirlik bağlamını konu edinmiştir. Hem anlamsal hem de mekân dizimsel olarak analiz edilecek kamu binalarının mekânsal değişimlerini ortaya koymak amacıyla olan bu çalışmada; öncelikle kamu, kamusallık, kamusal mekân, özel mekân tanımlamaları üzerine kuramsal bir altyapı oluşturulmuştur. Sonraki aşamada Cumhuriyet döneminde tasarlanan yerel yönetim binaları 1920-1950, 1950-1990 ve 1990-2013 yılları arasında olmak üzere, üç farklı döneme ayrılıp yedi ayrı yerel yönetim binası üzerinden, bütünleşme, ortalama derinlik, bağlantılık, eş görüş alanı ve eş görüş çevresi gibi değerler dâhilinde sentaktik analiz gerçekleştirilmiştir. Analiz çalışması kapsamında yerel yönetim binaları mekânsal kurgularının kamusallık sınırları ile olan ilişkisi, politik erk ve mimarlık ilişkilerinin birbiriyle iç içe olduğu ve kamusallık sınırlarının etkin yaptırım gücüyle şekillendiği açık bir şekilde ortaya konulmuştur. Tez çalışması kullandığı analiz yöntemi ile birlikte, mekânın kamusal erişilebilirlik sınırlarını incelenmesi ve dönemsel gelişmelerin ve değişimlerin mekân dizimsel aksetmelerinin belirlenmesi adına olumlu

sonuçlar ortaya çıkararak mimarlık literatüründe yeterli yer bulmadığı düşünülen bina içi erişilebilirlik çalışmalarına katkı sağlamayı hedeflemiştir. Azitepe ve şimşek Tolacı (2020) yaptıkları çalışmanın temel amacını, geleneksel konut mimarisinin sosyo-kültürel farklılıklar sebebi ile nasıl farklılıklar bulundurduğu sonucunu elde etmek ve elde edilen sonucun mekân kurgusu üzerinden okunabilmesi olduğunu belirtmiştir. Antalya kentinde seçilen alanlar ile farklı dini ve kültürel değerlere sahip olan yerleşimlerin yöresine ait konut yapısının incelenmesi, belirlenen bu iki alanın mekân dizimi yoluyla tipolojilerinin karşılaştırılması, elde edilen sonuçlar ile beraber geleneksel konutların korunmasına katkıda bulunulması hedeflenmiştir. Maina (2014) yaptığı çalışma ile birlikte Nijerya mimarisi ve konut dokusunun araştırma konusunda nispeten bilinmeyen kalan mekân sentaksı yöntemi ile elde edilen nicel sonuçların geleceğin mimarlığı ve konut araştırmaları için sağlam sonuçlar sunduğu sonucuna varmıştır. Mekân ve mekânsal analiz odaklı olmanın önemi, insan yerleşimi için mekân ve bununla beraber yapılı çevrenin tasarlanmasında birincil işlev olarak ele alınması ile vurgulanmıştır. Seçilen Nijerya topluluklarında yapılan çalışmalarda mekân sentaksı yönteminin nasıl kullanıldığına dair örnekler ile birlikte, bu yöntemin teorik temelleri ve metodolojisi de sunulmuştur. Mekân sentaksı yönteminin en dikkate değer belirgin özelliklerinden birincisi olarak bilimsel bir çağda, gözlemlenen varlıklar yerine somut verilerin tercih edildiği ve bunun için nesnel analizler sunmasının geçerli olduğudur. İkinci olarak ise bütüncül ve disiplinler arası çalışmalar gerektiren durumlarda birçok alternatif sunmasıdır. Çalışma kapsamında, bu yöntemin yapılı çevrenin ve hatta ötesinde mimarının teorik temelini, konut araştırmalarını ve uygulamalarını güçlendirdiği sonucuna varılmıştır. Tazefidan (2018) Konya kentinde bulunan Sille Evlerinin sahip olduğu mekânsal kurgu ve konut kültürü arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Bu incelemeyi bina lğiğinden kentsel lğe kadar her türlü mekânsal konfigürasyon ile toplum arasındaki ilişkiyi inceleyen morfolojik bir analiz yöntemi olan mekân dizimi kuramıyla değerlendirmeyi amaçlamıştır. Çalışmada Sille Evleri ile ilgili yapılacak olan yenileme çalışmalarında, elde edilen bulgular göz önünde bulundurularak mekânın fiziki, ruhsal ve kültürel özelliklerinin geleceğe aktarılması gerektiği ifade edilmiştir. Saatçi (2016) yaptığı çalışma ile kültürel farklılıkların mekân morfolojisine olan etkisini, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde var olan üç ayrı (Laz, Hemşin, Gürcü) kültüre özgü geleneksel konutlarda mekânsal kurgunun analizi üzerinden değerlendirip kıyaslamayı amaçlamıştır. Farklı kültürlere ait yerel konutların seçilerek ve iklim, topoğrafya, malzeme gibi durumlar eşdeğer tutularak morfolojik değerlendirmede yalnızca kültürün etkisini ortaya çıkarmak hedeflenmiştir. Bu hedef doğrultusunda mekânsal organizasyon için önemli bir girdi olan sosyal ve kültürel etkilerin yerel konutlar üzerinden mekân dizimi (space syntax) yöntemi ile

analiz edilmesi önemli sonuçlar elde etmeye olanak sağlamıştır. Analizler sonucu elde edilen bulgular göstermiştir ki, geleneksel konut yerleşimlerinin oluşmasında temel etkenleri belirlemek ve bunları yeni tasarımlarda göz önünde bulundurmak, fiziksel ve sosyal sürdürülebilirliğin sağlanması bakımından önemlidir. Kasapbaşı (2018), Gaziantep kentinde 1960-1980 yılları arasında yaşanan gelişmenin konut kültürü ile olan ilişkisini tespit etmeyi ve konutlara ait mekân kurgusunda meydana gelen değişimleri mekân dizimi kuramı ile elde edilen somut veriler yoluyla sunmayı hedeflemiştir. Çalışmada mekân dizimi analizi için kullanılan 'Depthmap X' adlı program yardımıyla sentaktik bulgulara ulaşılmıştır. Her bir konut için yapılan analizlerde konutun mekânsal kurgusunu meydana getiren mekânları ve bağlantı sayıları, ortalama derinlikleri, en sık ve en derin mekânları gibi bulgular ile ilgili çıkarımlarda bulunulmuştur. Çıkarımlar sonucunda 1960-1980 yıllarında dönemin özelliklerini yansıtan Gaziantep Kent Konutları'nın kültürel bir miras niteliğinde olduğunun ve söz konusu dönemin nitelikli örneklerinin korunarak gelecek dönemlere aktarılmasının gerekliliği vurgulanmak istenmiştir. Şahin ve Bayram (2023), restorasyon aşamasından sonra yeniden işlev verilen geleneksel konutların mekân organizasyonunun nasıl değiştiğini vurgulamak için Hayriye Hanım Evi özelinde değerlendirmeler yapmıştır. Gökce ve Kaya (2020) yaptıkları çalışma ile geleneksel kırsal konut tipolojileri bağlamında Düzcce'de üç farklı kültürün hâkim olduğu (Laz, Çerkez, Türk) üç ayrı köyden seçilen geleneksel konutların mekânsal kurgularındaki değişimleri, kültürel farklılıklar üzerinden ve mekân dizimi (space syntax) yöntemi ile analizini amaçlamıştır. Yapılan analizler, yapılan literatür taraması çalışmalarını destekler nitelikte olup, yöre-kültür eşleşmelerini deneysel olarak kanıtlamıştır. Kültürlere ait geleneksel yapıların sentaktik analizinde ise Laz ve Türk evlerinin daha benzer olduğu, Çerkez Köyü evlerinin ayrıştığı sonucuna varılmıştır. Fakat üç kültüre ait geleneksel kırsal konut tipolojilerinin, sosyal, ekonomik ve kültürel değişimler sonucu benzeşme eğilimi gösterdiği tespit edilmiştir. Gelecekte kültür temelli mekân dizimi tasarım ölçütlerinin belirlenmesi yönünde yapılacak çalışmalar ile birlikte geleneksel konut dokularından referans alan tasarım ilkelerinin geliştirilebilmesi vurgulanmıştır.

Mekân sentaksı yöntemi kullanılarak yapılan daha önceki çalışmalara bakıldığında, bina ölçeğinde mekânın katmanlarının sosyal tariflerinin sayısal değerler ile yapılması, yapı çevre ve insan ilişkilerinin değerlendirilmesi gibi yaklaşımlar üzerinde incelemeler yapıldığı görülmektedir. Bugüne kadar Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesinde yer alan geleneksel konutların bir arada ve bütünsel bir yaklaşımla incelendiği herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Çoğunlukla yalnızca belirli yöreler ve şehirlerdeki geleneksel konutlar üzerine yapılan araştırmalar bulunmakta, bu alandaki genel bir incelemenin eksik olduğu görülmektedir.

Geleneksel Türk Evlerinin oluşumunda ve çeşitlenmesinde coğrafi durumlar, malzeme ve yapım metodolojilerinin değişkenlik göstermesi gibi fiziki etmenlerin ve din, inanış, gelenek, görenek gibi kültürel etmenlerin rolü önemlidir. Bu girdiler asırlar boyu konutun morfolojisini etkileyerek farklılıkların doğmasına ve bu bağlamda mimari karakterlerin çeşitlilik göstermesine neden olmuştur. Coğrafi durum etkeni başlığı altında ele alınan iklim yapısı Anadolu’da yüzey şekillerine bağlı olarak çeşitlilik göstermektedir. İklim yapısındaki bu farklılıklar mimari yapılaşmanın bölgelere göre değişiklik göstermesine neden olup, mekân düşüncesinin değişik bölgelerde çeşitlenerek bölgesel farklılıkların kazanılmasında önemli bir role sahip olmuştur.

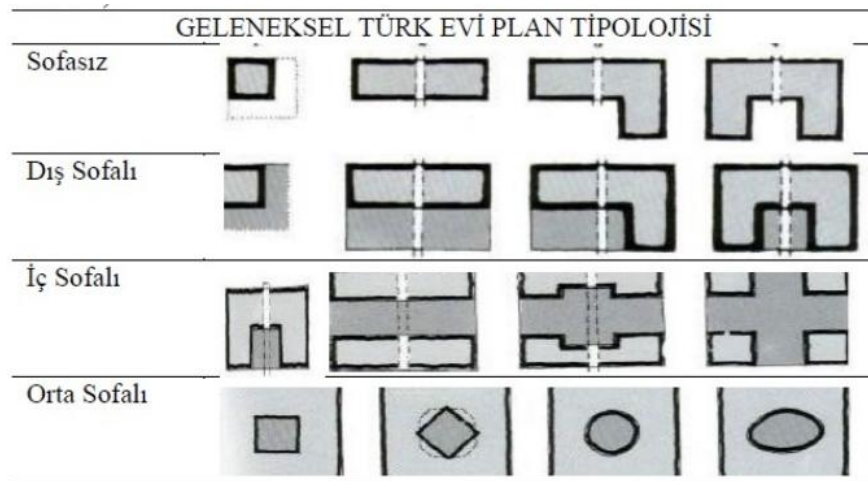
Bu çalışmada Türkiye’nin coğrafi bölgelerinden seçilen farklı yapı tipolojileri sergileyen geleneksel Türk konut mimarisi ele alınarak morfolojik değişimler sentaktik olarak irdelenmiştir. Böylece farklı coğrafik bölgelerde ele alınan geleneksel konutlar arasında karşılaştırmalar yapılmış, özellikle mekân sentaksı yöntemiyle yapılan morfolojik analizlerin karşılaştırılması açısından literatüre katkı sunulması amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında Akdeniz Bölgesi’nde yer alan Antalya, Doğu Anadolu Bölgesi’nde yer alan Elazığ, Ege Bölgesi’nde bulunan Afyonkarahisar, Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde bulunan Şanlıurfa, İç Anadolu Bölgesi’nde bulunan Eskişehir, Marmara Bölgesi’nde bulunan Bursa ve Karadeniz Bölgesi’nde yer alan Ordu kentlerinde belirlenen ve geleneksel dokusunu geçmişten bugüne koruyarak süregelmış evler için analizler yapılmıştır.

6 / 32

1. Geleneksel Türk Evi Kavramı

Türk Evi, kökeni göçebelik dönemine uzanan hem Orta Asya hem de Anadolu kültürünün izlerini taşıyan ve bu mimari mirasların harmanlandığı bir oluşumdur. Kültürel değerlerin sentezinin yanı sıra Türklerin yerleşim gösterdiği bölgelerin sosyal ve fiziksel yapısı Türk Evi mekân organizasyonunun oluşumunda etkili olmuştur. Farklı bölgelerin coğrafi ve iklimsel özellikleri, dinleri ve kültürel değerleri morfolojik yapının biçimlenişini meydana getirmiştir. Orta Asya’da göçebe yaşam tarzına göre oluşturulmuş çadır kurgusu, Anadolu’da yerleşik düzene geçilmesi ile birlikte yeni düzen ve bundan doğan ihtiyaçlar doğrultusunda evrilerek Geleneksel Türk Evi’nin oluşumunu meydana getirmiştir. Çadır gibi Geleneksel Türk Evleri de Türklerin tarihini ve kimliğini yansıtmakla beraber Türk mimarisinin birçok özelliğini yansıtır. Geleneksel Türk Evi mekân kurgusu, işlevselliği, kültürel değerleri ve estetik özellikleri yansıtan bir tasarım anlayışı ile oluşturulmuştur. Anadolu’daki geleneksel evler, kendilerine özgü mimari tarzlarıyla bulundukları bölgenin binlerce yıllık kültürünü ve kimliğini

aktarmaktadır (Şahin ve Eroğlu, 2023). Geleneksel Türk Evi mekân kurgusunda ana iki bileşenden biri olan sofa, oluşumun önemli bir kısmını oluşturan, aile yaşamının merkezi bir parçası olarak karşımıza çıkar. Genellikle iç mekânda konumlanan sofa, sosyal etkileşimin yaşandığı alanı ifade eder. Mekânlar arası iletişimi sağlayan ve karşılama mekânı ihtiyacına cevap olan sofa, diğer önemli bileşen olan odaların bütün bir kurguda olmasını sağlar. Türk evlerindeki odalar özellikle iç mekânlarda konumlanan ve çeşitli amaçlara hizmet vermek amacıyla tasarlanmış özel alanlardır. Her oda, Geleneksel Türk Evi'nin işlevselliği ve kültürel değerlerini yansıtan öğeleri içerse de sofalar planlanmada çeşitlenmelere olanak sağlamaktadır. Bu sebeple bir Geleneksel Türk Evi'nin tipolojisini sofanın konumu belirlemektedir (Günay, 1999). Sedat Hakkı Eldem, Geleneksel Türk Evi plan tiplerini dört ana başlık altında incelemiştir (Şekil 1).

Şekil 1. Geleneksel Türk Evi Plan Tipolojisi (Eldem 1972; Eldem 1986)

Sofasız plan tipi, sofaların özel bir öneme sahip olmadığı ve yaşama birimlerinin ilişki içinde olmadan bir araya geldiği ev planlarını ifade eder. Genellikle tek katlı ve daha basit yaşam alanlarını yaratmak amacıyla kullanılan bu düzende odaların sayısına, evin fonksiyonel ihtiyaçlarına ve ailenin yaşam tarzına göre U veya L şeklinde yapılaşmalar bulunur. Dış sofalı plan tipi evin iç mekânı, evin dışına açılan bir veya birden fazla sofa ile ilişkili halde düzenlenen bir mekân kurgusudur. Sofanın konumlandığı yere göre köşe ya da ön sofalı olarak adlandırılabilir. İç sofalı plan tipi, Geleneksel Türk Evi'nin birçok örneğinde tercih edilen bir plan tipolojisidir. Bu plan tipinde evin odaları evin içine yerleştirilmiş sofanın etrafında düzenlenmiştir. Orta sofalı plan tipi, evin merkezinde yer alan sofanın etrafına odaların ve

yaşam alanlarının konumlandığı bir plan şemasıdır. Orta sofalı plan tipi, Türk evlerinin tasarımında yaygın bir özellik olsa da en geç ortaya çıkan plan tipolojisidir.

İklim, Türk evi biçimlenişinde önemli bir yere sahiptir. İklimin temel getirileri olan sıcaklık, rüzgâr, nem gibi sonuçlar morfolojinin şekillenmesinde belirleyicidir. Tek bir mevsim içinde bile etkili ısı değişiklikleri ile karşılaşan Anadolu’da, iklim özelliklerine bağlı olarak yönlenme ya da toplanma gibi özellikler görülür (Onat, 1990). Farklı iklim bölgeleri sıcak – nemli (Ege ve Akdeniz kıyıları) , ılıman (Marmara ve Karadeniz kıyıları), soğuk (İç Anadolu ve Doğu Anadolu) ve sıcak – kuru (Güneydoğu Anadolu) iklimler olarak sınıflandırılabilir.

Geniş iklimsel özellikler barındırmasından kaynaklı farklı coğrafi bölgelerde çeşitli biçimlerde şekillenen geleneksel konutlarda mevsimlere göre kullanılan alanlar farklılaşmıştır. Anadolu’daki Türk evlerinin içerisinde yaz ve kış odaları olmak üzere ikili düzenlemeler mevcuttur (Gögebakan, 2015). Açık ve serin olması istenilen yaz odaları, üst katlarda köşelere denk gelecek biçimde konumlanırken, korunaklı ve kapalı olması istenen kış odaları ara katta veya ara oda olacak şekilde yerleştirilmiştir. Yaz odalarında duvarlar, döşemeler ince ve geçirimli olurken, kış odalarında kalın ve geçirimi az olacak şekilde planlanmıştır (Gögebakan, 2015). Pencereler yaz odalarında daha geniş ve dışa açılımlı olarak tasarlanırken, kış odalarındaki pencereleri daha küçük ve kapaklı pencereler olarak görülür.

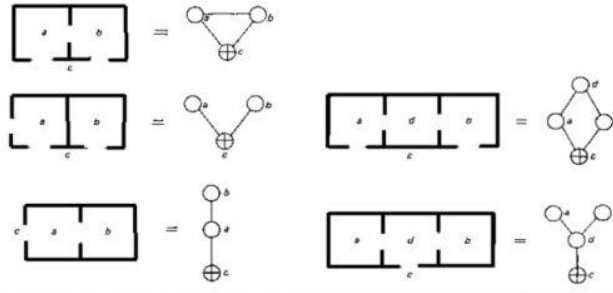
8 / 32

Materyal Ve Metot

Bu çalışmada mekân sentaksı yöntemi kullanılarak yapı ölçeğinde mekân kurgusunun sayısal değerlerle somutlaştırılması, yapay çevrede kullanıcıya yönelik stratejilerin belirlenmesi gibi yaklaşımların Türkiye’nin yedi coğrafi bölgesinde yer edinmiş geleneksel konutlar üzerinden incelenmesi hedeflenmektedir. Yapılan literatür taramalarından sonra yedi coğrafi bölgede belirlenen geleneksel konutlar ve elde edilen plan şemaları çalışmanın ana materyalini oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında Türkiye’nin yedi farklı coğrafi bölgesinde belirlenen yedi kentte yer alan yedi ayrı geleneksel konut incelenmiştir.

Mekân Sentaksı Yöntemi

Mekân sentaksı kuramı deneyimlere dayalı olan mekânın soyut yansımalarının, somut olarak ifade edilmesini sağlayan bir analiz tekniğidir (Hillier ve Hanson, 1997). 1970’li yıllarda Bill Hillier ve Jullienne Hanson tarafından geliştirilmiş olan bir mekân kurgusu okuma yöntemi olan mekân sentaksı binaların ve kentlerin morfolojilerini incelemek için oluşturulan bir teknikler bütünüdür. 1970’li yıllara kadar sadece fiziksel veriler ile mekân okuması yapılırken,

Şekil 3. Farklı mekânsal ilişkilerin graf şeması ile gösterimi (Yıldırım ve Ünügür, 2002)

Beta İndeksi

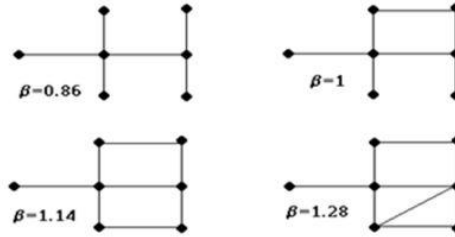
Graf şemaları ile ifade edilen şebekedeki toplam kenar sayısının toplam düğüm sayısına oranı olarak hesaplanan beta indeksi planın hangi şebeke türüne ait olduğunu belirler (Şekil 4). Bina formunun lineer, döngüsel veya kompozit formlardan hangisine uygun olduğu yapılan hesap sonucu ortaya çıkan şebekenin ağaç, döngü veya kompleks devre olması ile belirlenir (Çakmak Yılmaz, 2011).

$\beta < 1$ ise ağaç,

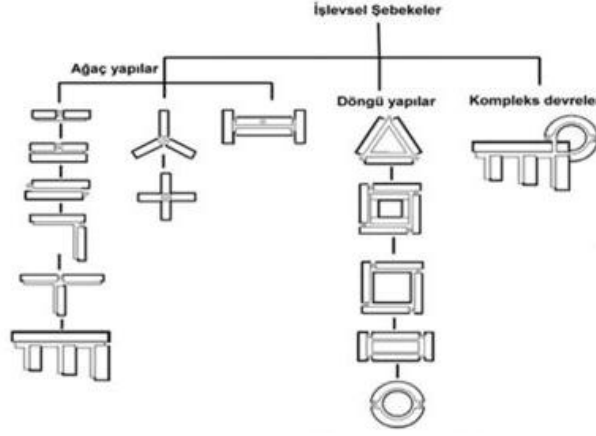
$\beta = 1$ ise döngü,

$\beta > 1$ ise kompleks devre özelliğindedir (Şekil 5).

10 / 32

Şekil 4. Beta İndeksi (Broadbent, 1973)

Şekil 5. Bina işlevsel şebekesinin Beta indeksi ile bina biçimi ilişkisi (Yıldırım ve Ünügür, 2002)

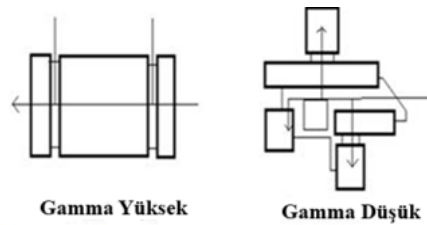
Gamma İndeksi

Bina formunun kompakt ya da parçalı biçimine yönelik veriler sağlayan gamma indeksi aynı zamanda şebeke elemanlarının yoğunluğuna bağlı olan bağlantısallık değerinin sayısal gösterimi olarak da nitelendirilebilir. Mevcut kenar sayısının düğümler arası direk alternatif yolların varlığını gösteren maksimum olası rakama oranıdır (Çakmak Yılmaz, 2011) ve Denklem 1 kullanılarak hesaplanabilir.

11 / 32

$$\text{Gamma İndeksi} : E / [(V^2 - V)/2] \quad (1)$$

Burada V, graf düğümünü E ise graf kenarını temsil eder. Ortaya çıkan '1' değeri tam bağlantılılığa işaret ederken, '0' değeri tam bağlantısızlığı ifade eder. Böylelikle gamma indeksi ne kadar büyükse o kadar kompakt, ne kadar düşük bir değer ise şebekenin o kadar parçalı bir kompozisyona sahip olduğunu ifade eder (Şekil 6).

Şekil 6. Gama İndeksi (Yıldırım ve Ünügür, 2002)

Bağlantılılık Değeri (Connectivity)

Bir mekânla bağlantılı olan diğer mekân sayılarının hesabı olarak nitelendirilebilen bu değer, mekân kurgusunun anlaşılması bağlamında en önemli ölçüttür.

Entegrasyon Değeri (Visual Integration)

Entegrasyon değeri, mekânlar arası bütünleşip ayrışma durumları ile ilgili olan değerdir. Mekânın derinliği arttıkça entegrasyon değeri düşer ve derin mekânlar oluşur. Entegrasyon değeri arttıkça ise mekânın sosyalliği ve kullanıma açıklığı artarak sık mekânlar oluşmaktadır.

Ortalama Derinlik Değeri (Mean Depth)

Bir mekânın şebeke içindeki ulaşılabilirliğinin sayısal değeri olarak ifade edilmektedir.

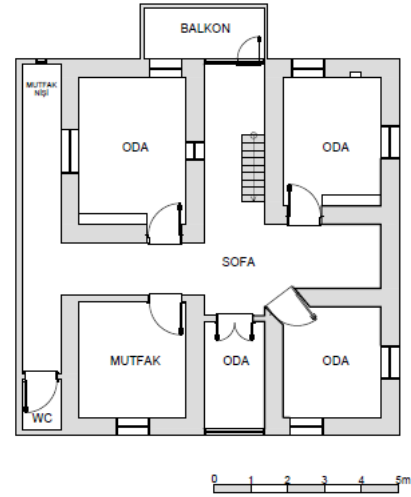
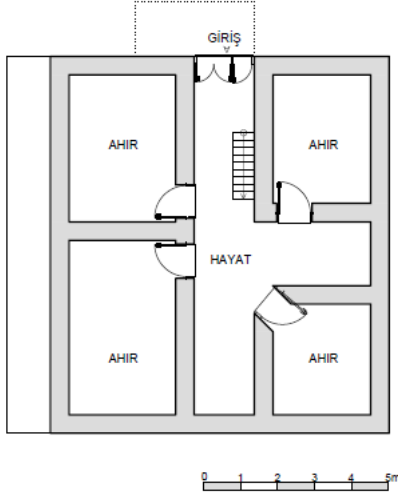
Ortalama derinlik değerinin düşüklüğü sık mekânların varlığına işaret ederken, değer arttıkça derin mekânların oluştuğu görülmektedir.

Farklı Coğrafi Bölgeleri Temsil Eden Geleneksel Konut Örnekleri

Akdeniz Bölgesi'ni temsilen Antalya Akseki ilçesinde yer alan örnek bir konut seçilmiştir. Akseki ilçesindeki konutlar tek, iki veya üç katlı yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır (Şekil 7) Akseki bölgesi Emiraşıklar Mahallesi'nde yer alan geleneksel Türk konut mimarisi örneklerinden biri olan ve 18 Numaralı Ev olarak isimlendirilmiş iki katlı bir Türk evi ele alınmıştır (Şekil 8). Alt katlar hayvanların barınacağı ahır gibi servis mekânları olarak kullanılırken, üst katlar yaşama mekânı olarak kurgulanmıştır. Üst katlarda yer alan sofa bölgede görülen tüm konutlarda bulunmaktadır.

Şekil 7. 18 numaralı Ev (Bacak, 2019)

Şekil 8. 18 Numaralı Ev zemin ve üst kat planı (Bacak, 2019)

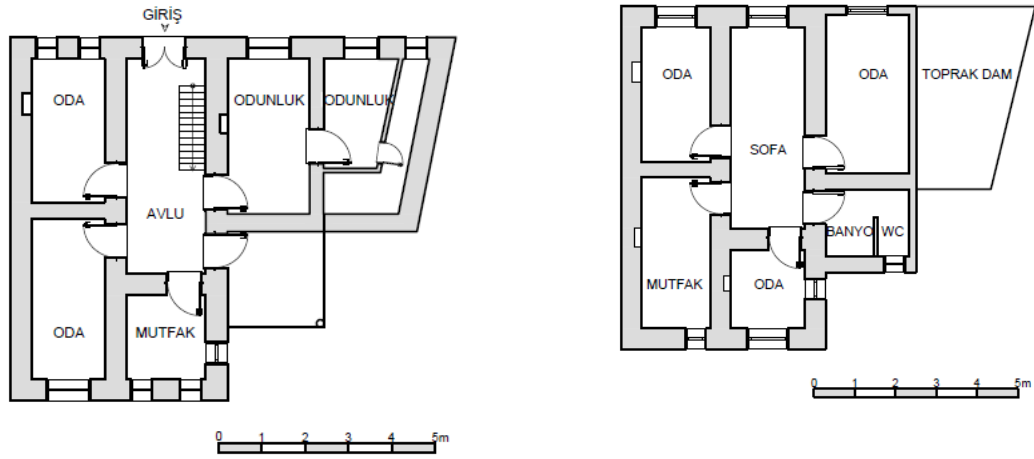
Doğu Anadolu Bölgesi'ni temsilen Elazığ Kesrik Mahallesi'nde konumlanan Mehmet Alkış Evi seçilmiştir. Yapı iç sofalı plan tipine sahip olan iki katlı bir Geleneksel Türk Evi'dir (Şekil 9 ve Şekil 10). Alt katında hem servis hem yaşama mekânları barındırırken alt kattan merdivenle üst kattaki sofaya ulaşıldığında yaşama mekânları karşılamaktadır (Şekil 11).

13 / 32

Şekil 9. Mehmet Alkış Evi giriş cephesi
(Karakaş, 2008)

Şekil 10. Üst kat sofadan görünüm
(Karakaş, 2008)

Şekil 11. Mehmet Alkış Evi zemin ve üst kat planı (Karakaş, 2008)

Ege Bölgesi için Afyonkarahisar'dan bir örnek belirlenmiştir. Bu bölgede dağ eteklerinde kat adedi üçü bulurken, ova kısımlarında geleneksel konutlar iki katlı olarak inşa edilmiştir. Zemin katlar ve varsa ara katlar hizmet mekânı olarak işlevlendirilirken, asıl yaşama mekânı üst kat olarak nitelendirilmiş ve genelde yazlık kat olarak bu kat kullanılmıştır. Şehirde konumlanan evlerde genellikle iç sofalı plan tipi kullanılmıştır. Şekil 12'de doğu cephesi görülen ve Ege Bölgesi, Afyonkarahisar ili Sincanlı mahallesinde yer alan 31 Numaralı Ev iki katlı (Şekil 13), avlulu ve iç sofalı plan tipine sahip bir geleneksel Türk evidir.

14 / 32

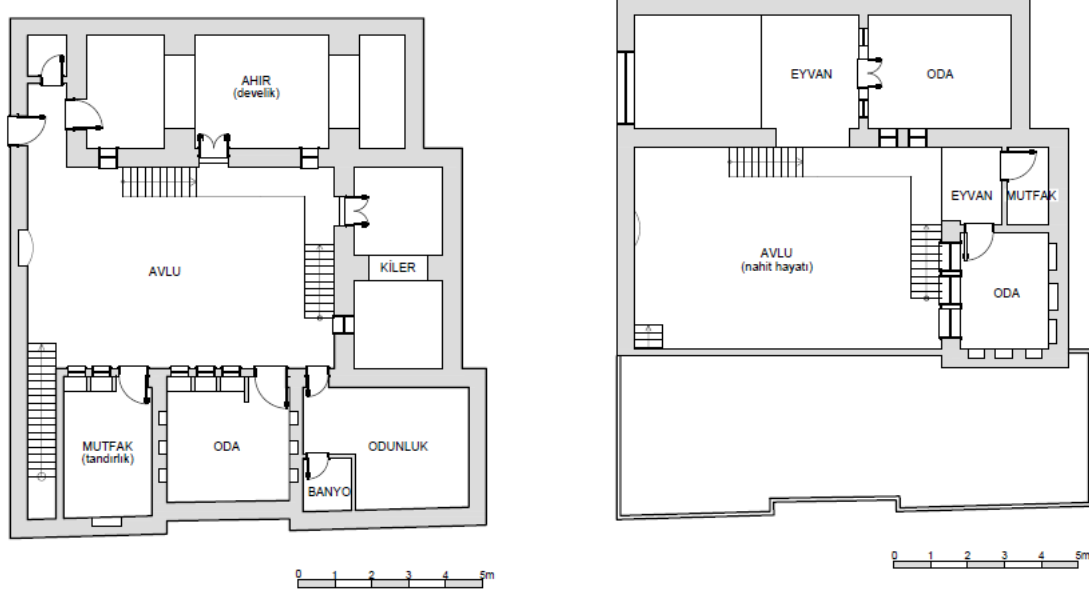
Şekil 12. 31 numaralı ev doğu cephesi (Özek Karadeniz, 2010)

Şekil 13. 31 Numaralı Ev zemin ve üst kat planı (Özek Karadeniz, 2010)

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ni temsilen Orta Fırat bölümünde konumlanan Şanlıurfa kentinden bir örnek seçilmiştir. İklimin zorunlu kıldığı avlu tüm geleneksel konutlarda bulunmakta bununla birlikte haremlik-selamlık bölümü, yazlık-kışkık eyvan ve zengin taş işçiliği Şanlıurfa Geleneksel Türk Evlerinin özelliklerindendir (Kürkçüoğlu, 2002).

Çalışmada analiz etmek için seçilen Şanlıurfa Karakoyunlu Mahallesi'nde yer alan Mehmet Parmaksız Evi'nin avlusuna girdikten sonra kendi içinde kademelenmiş ahır, zerzembe de denilen kiler gibi servis mekânları karşılaşılrken diğer cephelerde yaşama mekânları da bulunmaktadır. Üst kattaki esas yaşama mekânlarına ve eyvanlara merdivenlerle ulaşılmaktadır (Şekil 14).

Şekil 14. Mehmet Parmaksız Evi zemin ve üst kat planı (Akkoyunlu, 1989)

Çalışmada İç Anadolu Bölgesi'ni temsilen belirlenen konut Eskişehir'de yer almaktadır. Eskişehir kentinin tarihsel sürecine bakıldığında ilk yerleşimin Odunpazarı bölgesi olduğu, zamanla değişen kent merkezi ile birlikte Odunpazarı bölgesinin geleneksel dokusunu halen korumaya devam ettiği görülmektedir. Turist sayısının fazla olduğu bu bölgedeki Geleneksel Odunpazarı Evleri genellikle iki katlı ve iklimsel etkilerden kaynaklı iç sofalı ve sofanın bir yüzünün açık olduğu bir plan tipolojisi sergilemektedir. Servis mekânlarının yer aldığı giriş katından ana yaşam mekânı olan üst kata merdivenlerle ulaşım sağlanmaktadır. Yapıdaki pencereler küçük olarak sınırlandırılmış ve evler avluya ve bahçeye açılacak şekilde kurgulanmıştır.

Geleneksel Türk konut mimarisinin örneklerinden olan Odunpazarı Evlerinden Şekerci Sokak'ta yer alan 10 Numaralı Ev iki katlı olarak planlanmıştır (Şekil 15). İç sofalı plan tipine sahip konutun zemin kat sofasından üst kat sofasına ulaşan bir merdiveni mevcuttur. Şekil 16'da görülen yaşama ve servis mekânlarının kurgulandığı planlar incelenmiştir.

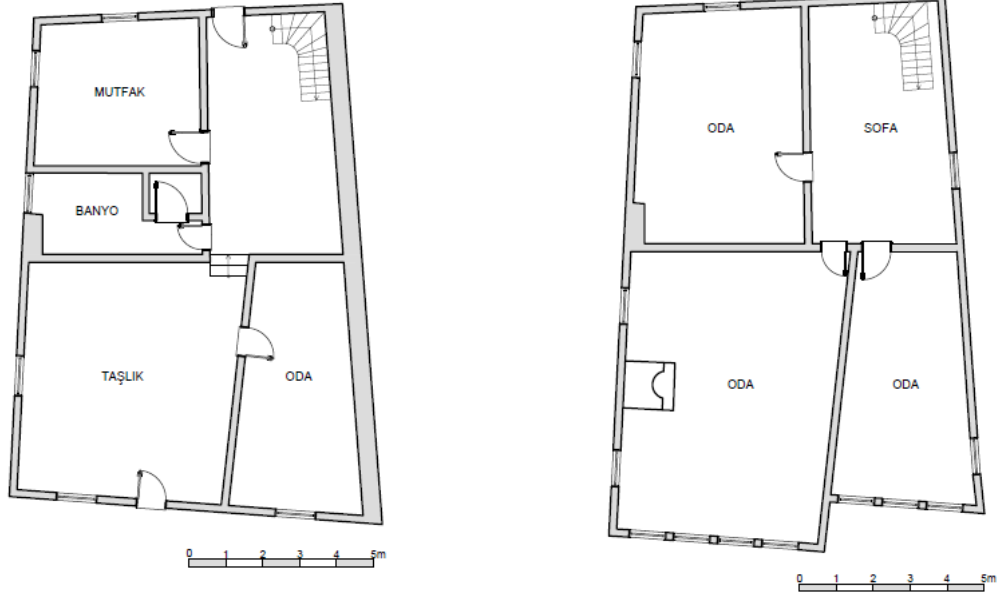
Şekil 15. Şekerci Sokak 10 Numaralı Ev (Özden, 2009)

17 / 32

Şekil 16. Şekerci Sokak 10 Numaralı ev zemin ve üst kat planı (Kara Kamil İletişim Merkezi Arşivi)

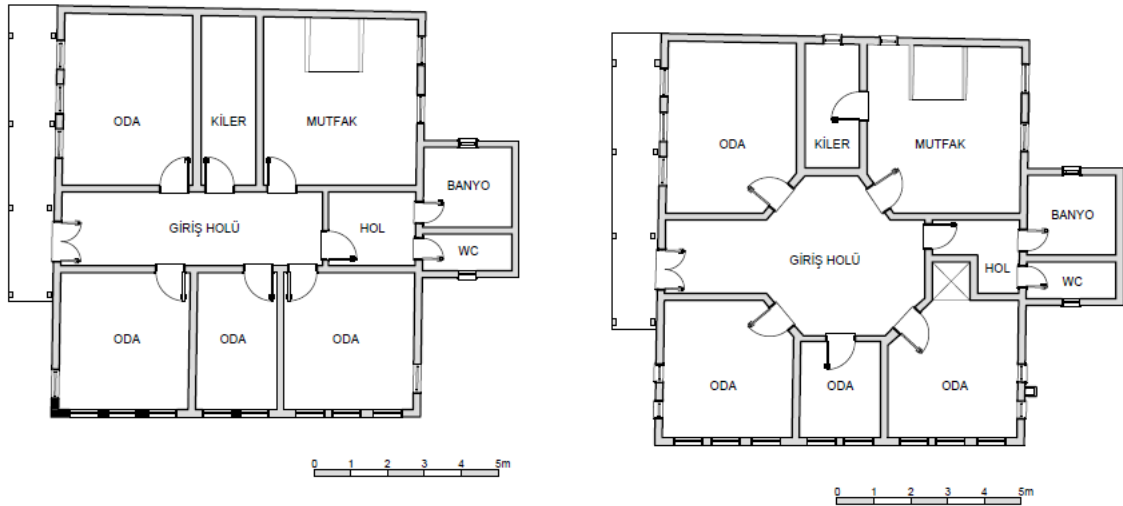
Marmara Bölgesi için Bursa kentinde yer alan bir örnek seçilmiştir. Geleneksel Bursa Evleri, genellikle bahçe içinde iki katlı olarak inşa edilmiştir. Genelde dış sofalı plan tipinde kurgulanan konutlar zemin katlarında taşlık ve kışlık odalar barındırırken, üst kat yaşam alanı olarak nitelendirilmiştir (Şekil 17). Marmara Bölgesi için Bursa'nın Mudanya ilçesinde bulunan Eski Cami İmam Evi Geleneksel Bursa Evlerine örnek olarak seçilmiştir.

Şekil 17. Mudanya Eski Cami İmam Evi zemin ve üst kat planı (Aksoy, 2011)

Karadeniz Bölgesi'ni temsilen Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yer alan Ordu'dan bir örnek belirlenmiştir. Bölgenin çok yağış alması gibi iklimsel faktörler sebebi ile sofaların boyutu küçük ve korunaklıdır. Ana mekânlardan biri olan aşhane (ortak mekân) tepenin yamacına konumlanırken, manzaranın bulunduğu kıyı kesiminde ise hayat yer almaktadır. Planlarda (Şekil 18) bu iki temel eleman kurgulandıktan sonra odalar etraflarına yerleştirilmiştir (Akok, 1951). Karadeniz Bölgesi Ordu kenti içinde Zaferi Milli Mahallesi'nde bulunan Genç Ağa Bayram Evi Geleneksel Ordu Evlerine örnek olarak seçilip irdelenmiştir.

18 / 32

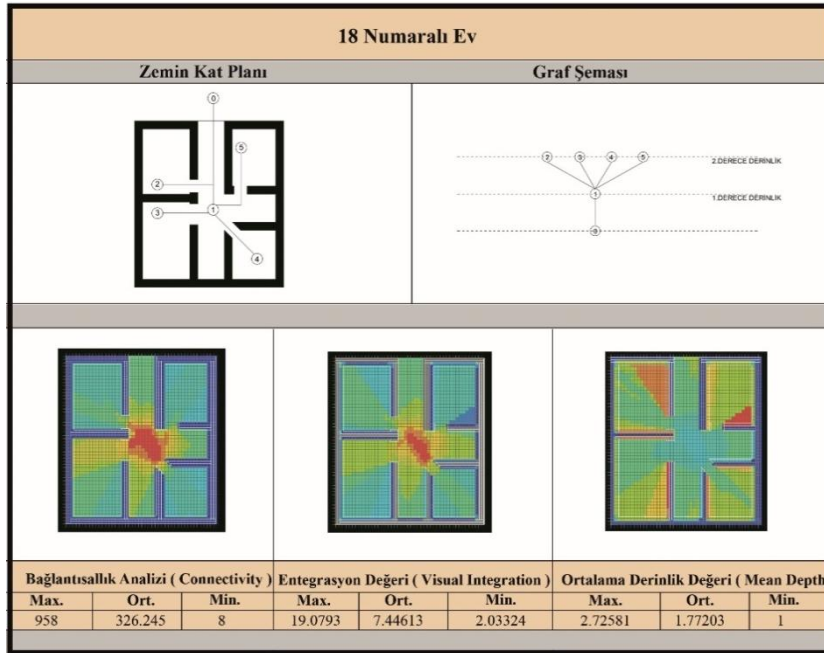

Şekil 18. Genç Ağa Bayram Evi zemin ve üst kat planı (Şahin, 2010)

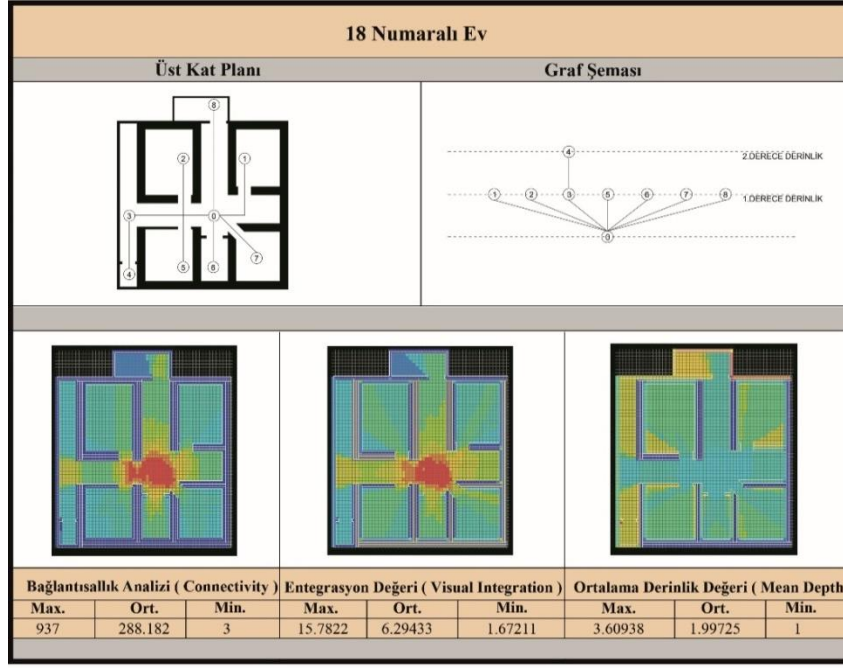
Bulgular Ve Değerlendirme

Çalışma kapsamında Türkiye'nin yedi farklı coğrafi bölgesinde belirlenen yedi kentte yer alan geleneksel konutların planlarının mekân sentaksı yöntemiyle elde edilen analizine yönelik tablolar oluşturulmuştur. Bu bağlamda her konutun zemin ve üst katları değerlendirilerek mekân kurgusundaki analiz değerleri grafiksel ve matematiksel değerler ile ifade edilmiştir.

Akdeniz Bölgesi'nde 18 Numaralı Ev'e ait zemin ve üst kat planlarının bağlantısallık (connectivity) grafiğine baktığımızda kırmızı bölge her iki katta da sirkülasyonun yoğun olduğu bölgelere işaret ederken yeşilden laciverte doğru ise sirkülasyonun azaldığı mekânlar karşımıza çıkmaktadır (Şekil 19 ve Şekil 20). Yine kırmızı renkli hayat ve sofa mahallerinde entegrasyon değeri yüksek, ortalama derinlik değeri düşük olan bu mekânların sık mekânlar olduğu görülmektedir.

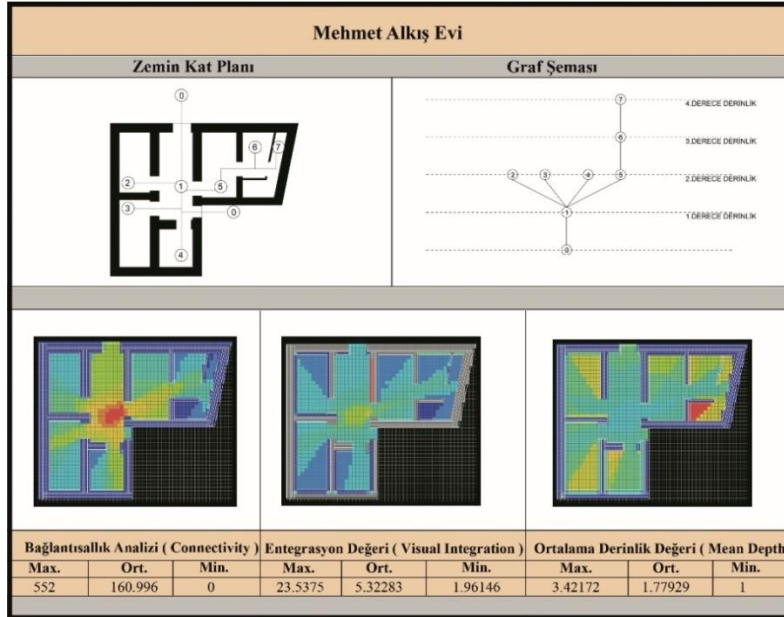
Şekil 19. 18 numaralı ev zemin kat planı mekân kurgusu

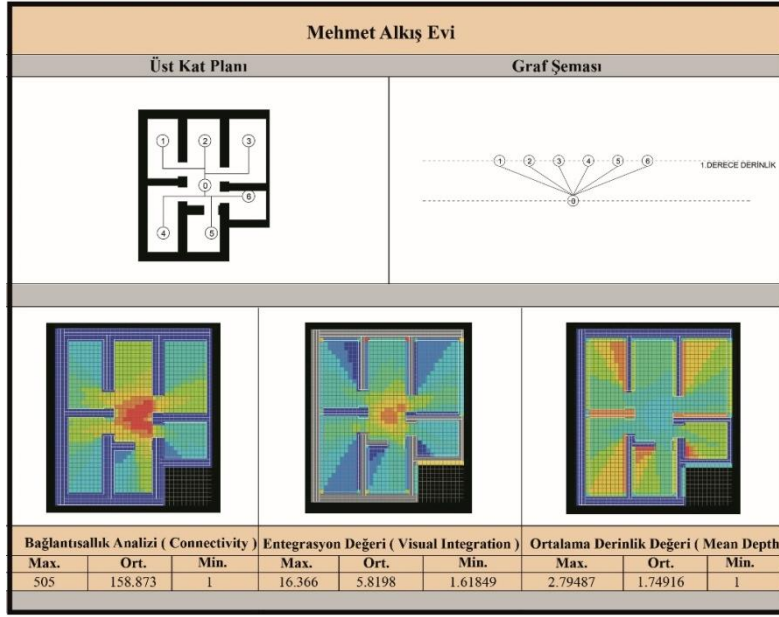
Şekil 20. 18 numaralı ev üst kat planı mekân kurgusu

Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan Mehmet Alkış Evi'ne ait grafiklere bakıldığında zemin kattaki avlunun ve üst kattaki sofanın bağlantısallık (connectivity) değerinin yüksek olduğu ve odalara dağıldıkça laciverte doğru gittiği ve derinleştiği görülmektedir (Şekil 21 ve Şekil 22). Üst katta olmayan zemin katta olan odunluk kısmı en derin mekân olarak karşımıza çıkmaktadır. Entegrasyon ve ortalama derinlik değerleri ise bu durumu sağlar nitelikte olup en sık mekânların, sirkülasyonun yoğun olduğu avlu ve sofanın olduğunu göstermektedir.

20 / 32

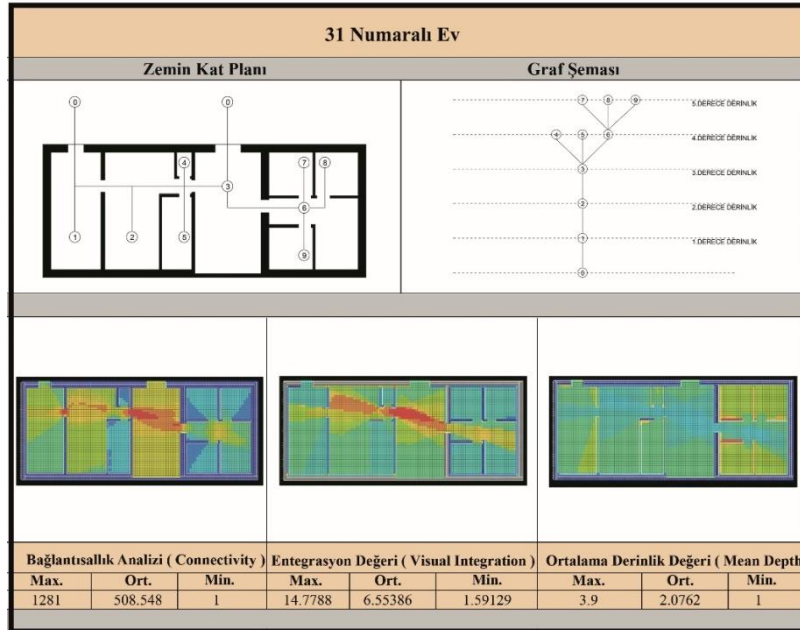
Şekil 21. Mehmet Alkış Evi zemin kat planı mekân kurgusu

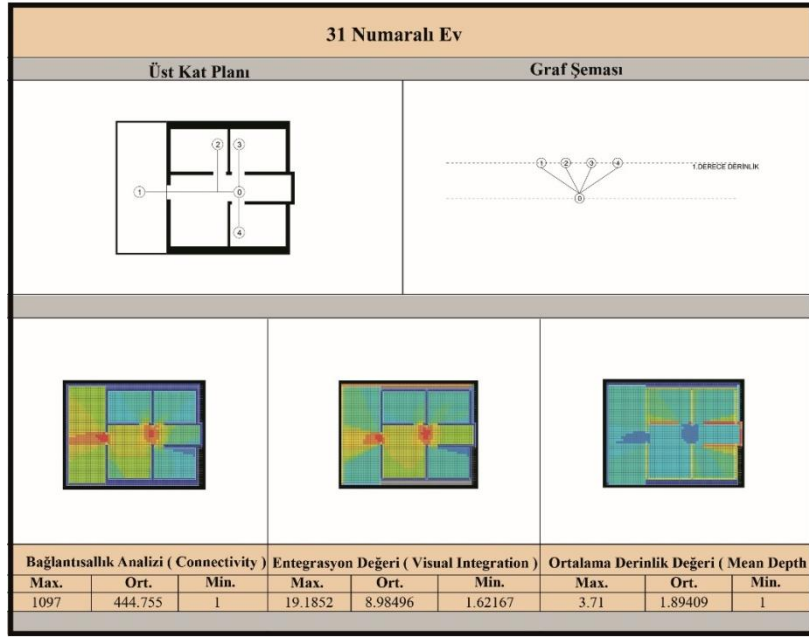
Şekil 22. Mehmet Alkış Evi üst kat planı mekân kurgusu

Ege Bölgesi'nde bulunan 31 Numaralı Ev'in sentaktik analizlerine bakıldığında bağlantısallık (connectivity) değerinin zemin katta avluda (Şekil 23), üst katta sofa kısmında kırmızı olduğu yani en çok kullanıcı diyalogunun bu mekânlarda gerçekleştiği görülmektedir (Şekil 24). Entegrasyon ve ortalama derinlik değerleri ile en derin mekânların avludan nispeten uzak mesafede olan kiler ve ambar kısımları olduğu karşımıza çıkmaktadır.

21 / 32

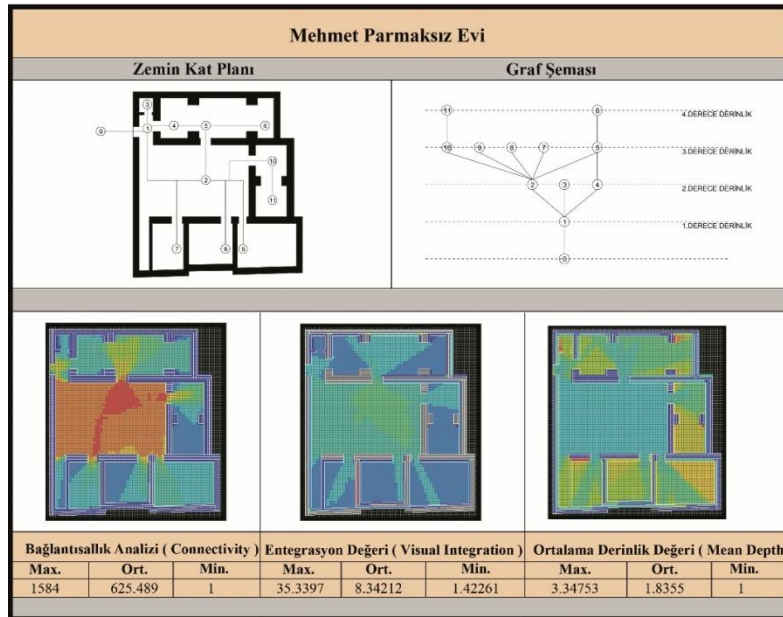
Şekil 23. 31 numaralı ev zemin kat planı mekân kurgusu

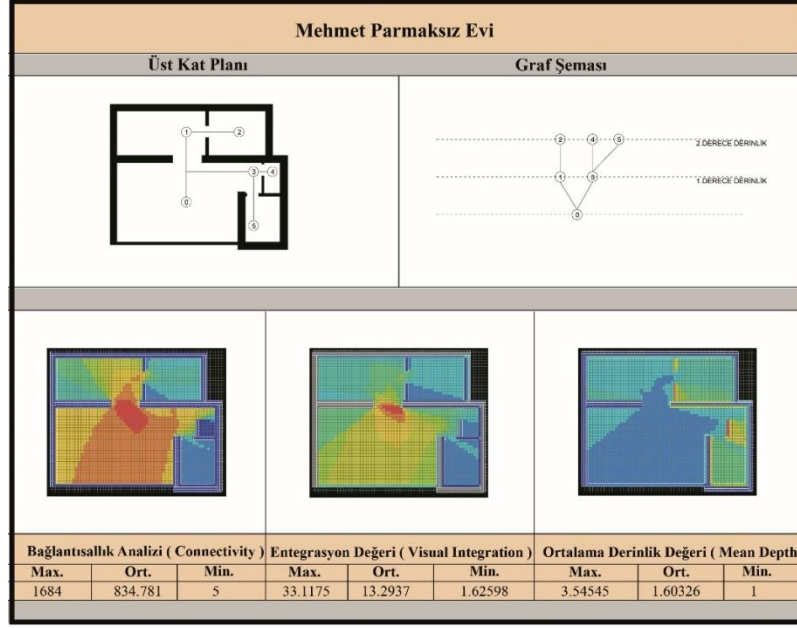
Şekil 24. 31 numaralı ev üst kat planı mekân kurgusu

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan Mehmet Parmaksız Evi'nin zemin katta girişteki kapı arasından sonra karşılaşılan avlu mekânı sirkülasyonun en yoğun olduğu ve diğer mekânlarla bağlantının en yoğun olduğu alan olarak karşımıza çıkmaktadır (Şekil 25). Üst kata bağlanan merdivenlerin çıktığı eyvanlar da bağlantısallık (connectivity) değerinin yüksek olduğu mekânlardır (Şekil 26). Zeminde birkaç kademede ulaşılabilen ahır ve kiler gibi mekânlar entegrasyon değerinin düşük, ortalama derinlik değerinin yüksek olduğu laciverte yönelen alanlar olarak görülmektedir.

22 / 32

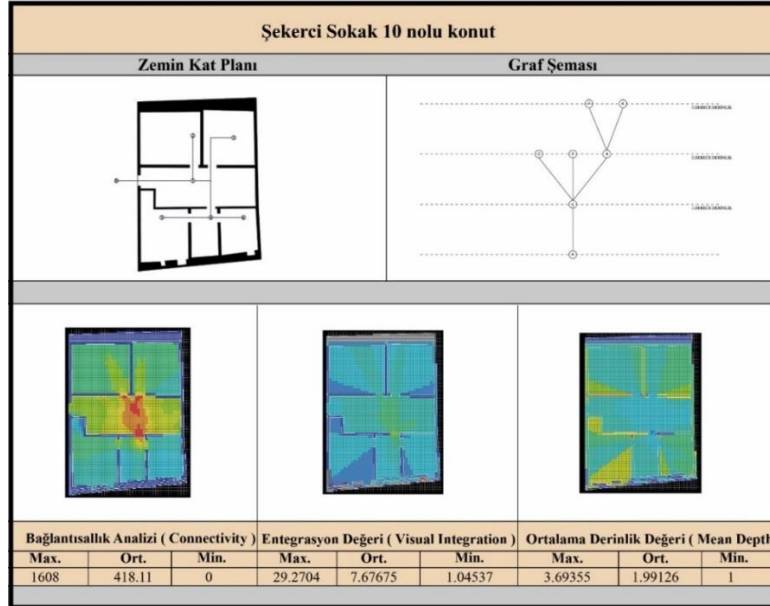
Şekil 25. Mehmet Parmaksız Evi zemin kat planı mekân kurgusu

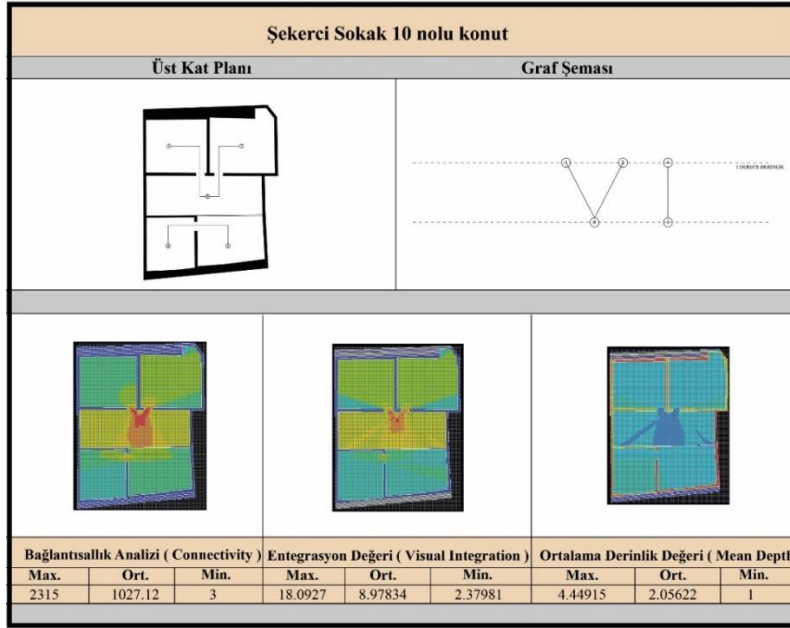
Şekil 26. Mehmet Parmaksız Evi üst kat planı mekân kurgusu

İç Anadolu Bölgesi'ndeki Geleneksel Odun Pazarı Evlerinden olan Şekerci Sokak'taki 10 numaralı ev zemin ve üst katlarda bulunan sofaları ve etrafına dizilen odaları ile merkezde kırmızı etrafa doğru lacivertleşen bir grafik dili oluşturmaktadır (Şekil 27 ve Şekil 28). Sirkülasyonun merkezden çepere doğru azaldığı, merkezden çepere doğru sığ mekânların azalıp derinleştiği de gözlenmektedir.

23 / 32

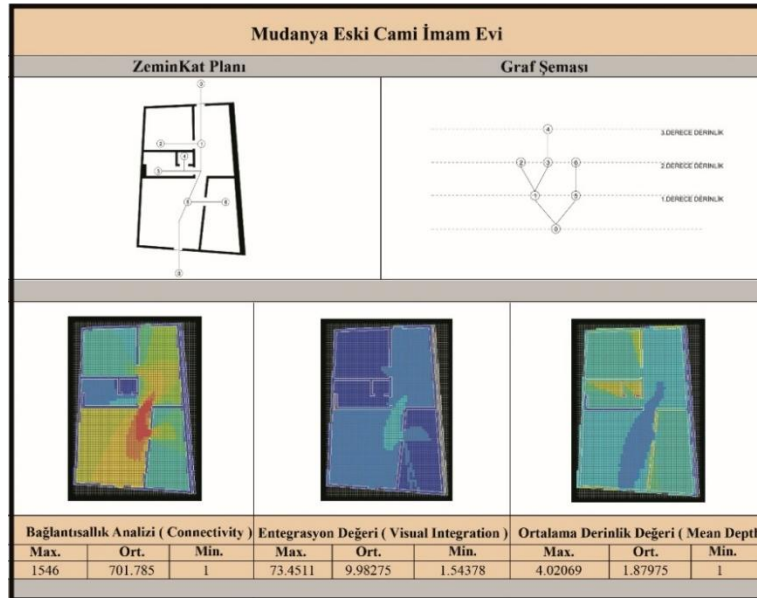
Şekil 27. Şekerci Sokak 10 Numaralı Ev zemin kat planı mekân kurgusu

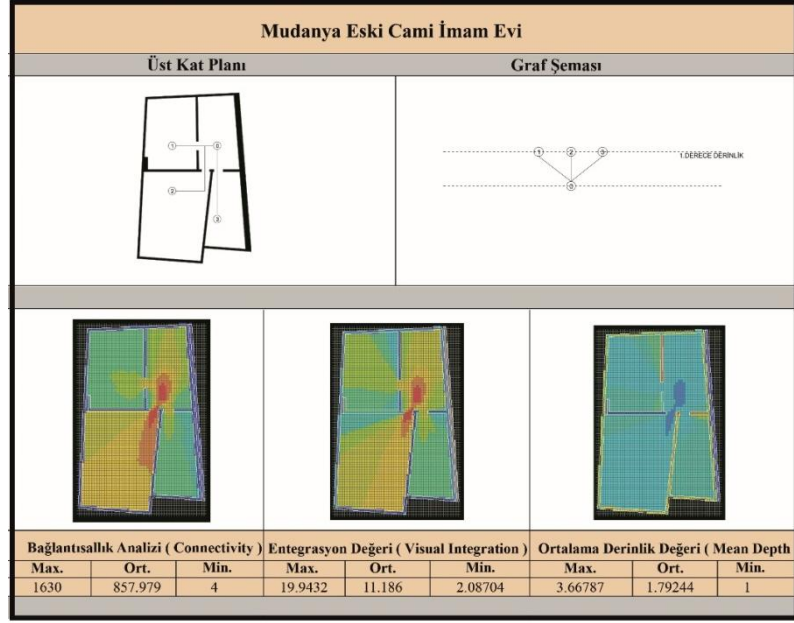
Şekil 28. Şekerci Sokak 10 Numaralı Ev üst kat planı mekân kurgusu

Marmara Bölgesi için zemin kat ve üst kat planları benzerlik göstermektedir. Sofa ve taşlık kısımlarının mekânlar arası iletişimin en yoğun olduğu mekânlar olarak analiz edilmiştir. Zemin katta birkaç derece derinlikte bulunan mekânlar olsa da üst katta tek derece derinlikte mekânlar olup entegrasyon değerleri çeperlere doğru düşerek ortalama derinlik değeri artış göstermiştir (Şekil 29 ve Şekil 30). Plan tipi, sık mekânların merkezde kurgulandığı etrafında derin mekânların yerleştiği bir morfoloji sergilemektedir.

24 / 32

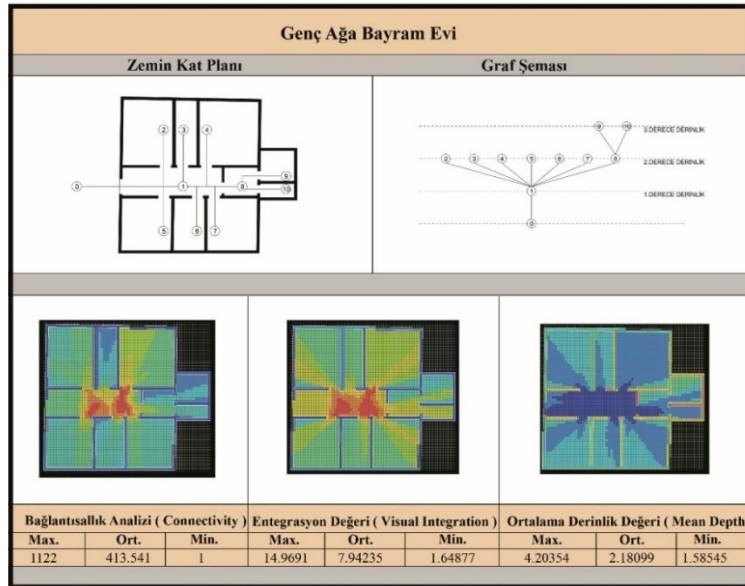
Şekil 29. Mudanya Eski Cami İmam Evi zemin kat planı mekân kurgusu

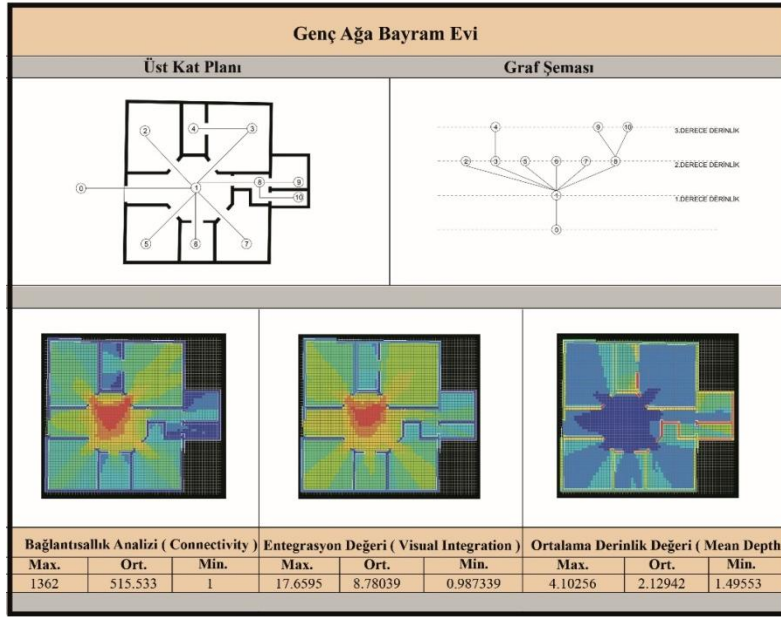
Şekil 30. Mudanya Eski Cami İmam Evi üst kat planı mekân kurgusu

Karadeniz Bölgesi'ndeki Ordu geleneksel evlerinden seçilen Genç Ağa Bayram Evi zemin ve üst katları aynı plan kurgusu takip eden bir konuttur. Üst katta eklenen kiler kısmı 3.derece derin mekân olarak eklemlense de yine bağlantısallık (connectivity) değerinin en yüksek olduğu ve entegrasyon değerinin en düşük olduğu kısım sofa kısmıdır (Şekil 31 ve Şekil 32). Ortalama derinlik değerinin en yüksek olduğu kısımlar ise dış çepere konumlanmış olan mekânlardır.

25 / 32

Şekil 31. Genç Ağa Bayram Evi zemin kat planı mekân kurgusu

Şekil 32. Genç Ağa Bayram Evi üst kat planı mekân kurgusu

Yukarıda yer alan tablolarda, Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesinde yer alan yedi farklı geleneksel konuta ait mekân kurguları grafik ve sayısal değerler ile irdelenerek somut veriler elde edilmiştir. Buradan hareketle belirlenen yedi geleneksel konutun işlevsel yapı analiz değerleri başlığı altında beta ve gama indekslerinin, sentaktik analiz değerleri başlığı altında da bağlantısallık (connectivity), entegrasyon (visual integration) ve ortalama derinlik (mean depth) değerleri Tablo 1'de görüldüğü gibi düzenlenmiştir.

26 / 32

Tablo 1. Konutların mekân kurgularının mekân sentaksı yöntemi değerleri

		İşlevsel Yapı Analiz Değerleri		Sentaktik Analiz Değerleri		
		Beta İndeksi	Gama İndeksi	Bağlıntısallık Analizi (Connectivity)	Entegrasyon Değeri (Visual Integration)	Ortalama Derinlik (Mean Depth)
Zemin Kat	Akdeniz Bölgesi - 18 Numaralı Ev	0.84	0.33	326.245	7.446613	1.77203
	Doğu Anadolu Bölgesi - Mehmet Alkış Evi	0.87	0.25	160.996	5.32283	1.77929
	Ege Bölgesi - 31 Numaralı Ev	0.90	0.20	508.548	6.55386	2.0762
	Güneydoğu Anadolu Bölgesi-Mehmet Parmaksız Evi	1	0.18	625.489	8.34212	1.8355
	İç Anadolu Bölgesi - Şekerci sk. 10 Numaralı Ev	0.85	0.28	418.11	7.67675	1.99126
	Marmara Bölgesi - Mudanya Eski Cami İmam Evi	0.85	0.28	701.785	9.98275	1.87975
	Karadeniz Bölgesi - Genç Ağa Bayram Evi	0.90	0.18	413.541	7.94235	2.18099
Üst Kat	Akdeniz Bölgesi - 18 Numaralı Ev	0.89	0.22	288.182	6.29433	1.99725
	Doğu Anadolu Bölgesi - Mehmet Alkış Evi	0.86	0.28	158.873	5.8198	1.74916
	Ege Bölgesi - 31 Numaralı Ev	0.80	0.50	444.755	8.98496	1.89409
	Güneydoğu Anadolu Bölgesi-Mehmet Parmaksız Evi	0.84	0.33	834.781	13.2937	1.60326
	İç Anadolu Bölgesi - Şekerci sk. 10 Numaralı Ev	0.60	0.50	1027.12	8.97834	2.05622
	Marmara Bölgesi - Mudanya Eski Cami İmam Evi	0.75	0.66	857.979	11.186	1.79244
	Karadeniz Bölgesi - Genç Ağa Bayram Evi	0.90	0.18	515.533	8.78039	2.12942

Beta indeksine göre analiz sonucu ortaya çıkan değerin 1'den düşük olması konutların işlevsel yapılarının ağaç (lineer) yapıda olduğunu göstermektedir. İşlevsel yapı analiz değerleri incelenen yedi ana coğrafik bölgede belirlenen yedi geleneksel konutun altısının zemin kat beta indekslerine bakıldığında ağaç (lineer) yapıda olduğu görülmektedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan konutun beta indeksi değeri 1 olduğu için döngüsel bir şebeke yapısı göstermektedir. Diğer altı konut lineer yapıda olmasına karşın değerleri 1'e yakın olduğundan döngüsel yapıda oldukları kabul edilebilir. Üst kat beta indekslerinde de tüm geleneksel konutların lineer şebekede olduğu görülmektedir. Yapıların lineer şebeke özelliği göstermesi mekân kurgularındaki hareketin kontrol edilebilirliğinin ve okunabilirliğinin olduğunu göstermektedir. Döngüsel şebekeye sahip yapıların mekân kurgularının ise daha kompleks yapıda olduğu söylenebilir.

Gama indeksleri incelenen yapıların zemin katları ele alındığında gama değeri en düşük yani en parçalı kurguya sahip örneklerin Güneydoğu Anadolu ve Karadeniz Bölgesi'nde (0,18) bulunduğu görülmektedir. Gama değeri en yüksek yani en kompakt kurguya sahip olan planın ise Akdeniz Bölgesi'nde olduğu (0,33) ve onu İç Anadolu Bölgesi ve Marmara Bölgesi'ndeki (0,28) konutların takip ettiği görülmektedir. Üst katlardaki gama indekslerine bakıldığında, en parçalı yapının Karadeniz Bölgesi'ndeki konutta olduğu (0,18) en kompakt yani bütüncül yapının ise Marmara Bölgesi'ni temsil eden konutta (0,66) olduğu görülmektedir. Bu bölgeleri temsil eden yapıların ardından İç Anadolu (0,50) ve Ege Bölgesi'ni (0,50) temsil eden konutlar kompakt yapıya daha yakın olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradan hareketle zemin ve üst katları değerlendirilen yapıların en parçacıl olanının Karadeniz bölgesinde yer aldığı, her iki katta da kompaktlığı yüksek olan yapıların Marmara ve İç Anadolu Bölgesi'nde olduğu sonucuna varılmaktadır.

Sentaktik analiz değerleri incelenen yedi ayrı konutun mekânla direk bağlantılı komşu mekân sayısı ölçümlerinin zemin kat sonuçlarına bakıldığında en yüksek bağlantısallık (connectivity) değerine sahip yapının 701,785 ile Marmara Bölgesi'ni temsil eden konut olduğu görülmektedir. Bir sonraki en yüksek bağlantısallık değerine sahip konut 625,489 değeri ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki Şanlıurfa evleri iken en düşük bağlantısallık değerine sahip konut 160,996 değeri ile Doğu Anadolu Bölgesi için belirlenen konuttur. Böylelikle zemin yani giriş katında iletişimi en çok olan ve geçirgen olan yapı Marmara Bölgesi'ndeki yapı iken, geçirimi ve iletişimi en az olan yapı Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki konut olmuştur. Üst kat değerlerine bakıldığında en yüksek bağlantısallık değeri İç Anadolu Bölgesi'ndeki konuta (1027,12) aitken, onu Marmara Bölgesi'ndeki yapı (857,979) takip etmektedir. Zemin katta

olduğu gibi en düşük bağlantısallık (connectivity) değeri Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki Elazığ evlerine aittir. Her iki katın değerlendirmeleri ışığında, görsel iletişimi ve geçirgenliği en az olan yapının Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki yapı olduğu görülmektedir.

Belirlenen konut yapılarının zemin kat entegrasyon değerlerine bakıldığında en yüksek entegrasyon değerinin Marmara Bölgesi'ndeki yapıya (9,98) ait olduğu, onu Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki konutun (8,34) izlediği görülmektedir. En düşük entegrasyon değerine sahip olan yapı ise Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan geleneksel konuttur (5,32). Onu düşük entegrasyon değeri ile Ege Bölgesi'ndeki yapı takip etmektedir (6,55). Yüksek entegrasyon ve düşük ortalama derinlik değeri gösteren Marmara Bölgesi'ndeki konut, sığ mekânların yoğunluğunu ve derin mekânların azlığını göstermektedir. Zemin katta en yüksek bağlantısallık değeri göstermesi bu durumu destekler nitelikte olup mekânların iletişiminin ve geçirimsizliğinin yüksek olduğunu kanıtlamaktadır.

Üst katlardaki derinlik değerleri incelendiğinde en yüksek entegrasyon değerinin yani sığ mekânlara en fazla sahip olan yapının Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki konut olduğu ve en düşük entegrasyon değerinin yani en derin mekânların bulunduğu yapının ise zemin katta olduğu gibi Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki geleneksel konut olduğu görülmektedir. Doğu Anadolu Bölgesi'nde belirlenen konutun mekân kurgusunda mahremiyet ve özel alan kavramının ön plana çıktığı, dışarıya ve sirkülasyona daha kapalı alanların mevcut olduğu görülmektedir.

28 / 32

Sonuç

Var olmanın temel gereksinimlerinden biri olan barınma ihtiyacını karşılayan ve fiziki çevrenin büyük bir bölümünü oluşturan konut yapıları, toplumun kent dokusundaki yaşantısının fiziksel ve sosyal boyutları olarak en okunabilir olduğu yapı grubudur. Topoğrafya, iklim şartları gibi fiziksel etmenlerin yanı sıra sosyo-kültürel, ekonomik ve toplumsal etmenler de konut yapılarının kurgulanmasında oldukça etkilidir. Bu doğrultuda tarih boyunca kullanıcıların şekillendirdiği konut yapıları aslında toplumun yaşam sürdüğü yerleşim alanlarını da meydana getirmektedir. Jeopolitik konumu sayesinde tarihi ipek ve baharat yollarının üzerinde yer alan Anadolu, tarihi süresince çeşitli uygarlıklara yerleşim alanı sunmuştur. Coğrafi özellikleri sayesinde önemli bir kesişim noktasında konumlanan Anadolu, her bölgesinde günümüze ulaşabilmiş geleneksel konut mimarisi ve sokak dokusu ile zengin bir kültürel miras barındırmaktadır. Geçmişten günümüze gelen bu zamansal süreçteki değişimi daha iyi açıklamak için geleneksel dokuyu analiz etmek oldukça önemlidir. Bu nedenle önerilen çalışma ile ülkemizin farklı coğrafik bölgelerinde yaşadığı döneme ait sosyo-kültürel ortamı, mimarisi,

morfolojisi gibi birçok konuda malumat barındıran geleneksel konutların mekân ve anlam ilişkileri değerlendirilmiş ve morfolojik değişimleri sentaktik olarak analiz edilmiştir. Bu kapsamda mekânsal konfigürasyonları etkileyen sosyal ve kültürel etkiler, geleneksel Türk konutları üzerinden bir mekân okuma yöntemi olarak sentaktik analiz aracılığı ile somut veriler olarak elde edilmiştir.

Çalışma kapsamında elde edilen veriler ve sonuçlar incelenen örnekler için sunulmuş ve değerlendirilmiştir. İlerleyen dönemlerde çalışmada kullanılan yöntemin farklı coğrafi bölgelere ait daha fazla sayıda geleneksel konut özelinde uygulanması ve çalışma sonuçlarının genele yayılması planlanmaktadır. Buna göre çalışma kapsamında gerçekleştirilen analiz sonuçlarına göre elde edilen sonuçlar şu şekilde sıralanabilir;

- Genel olarak incelenen bütün konutların döngüsel yapıya sahip olduğu tespit edilmiştir.
- Plan şemaları analiz edildiğinde, en parçalı plan şemasına Karadeniz Bölgesi'nde bulunan konutun en kompakt plan şemasına ise Marmara ve İç Anadolu Bölgesi'nde yer alan konutların sahip olduğu görülmüştür.
- Zemin kat için iletişimi en çok ve geçirgen olan yapı Marmara Bölgesi'ndeki yapı iken, geçirimi ve iletişimi en az olan yapı Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki konut olarak belirlenmiştir.
- Her iki kat için yapılan değerlendirmeler ışığında, görsel iletişimi ve geçirgenliği en az olan yapının Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki yapı olduğu görülmektedir.
- Marmara Bölgesi'ndeki konut için söz konusu olan yüksek entegrasyon ve düşük ortalama derinlik değeri, sık mekânların yoğunluğunu ve derin mekânların azlığını göstermiştir.
- Marmara ve Karadeniz Bölgesi'ni temsil eden konutlar için diğer konutlara kıyasla mekânların iletişiminin ve geçirimliliğinin yüksek olduğu görülmüştür.
- Doğu Anadolu Bölgesi için belirlenen konutun mekân kurgusunda mahremiyet ve özel alan kavramının ön plana çıktığı, dışarıya ve sirkülasyona kapalı daha derin alanların mevcut olduğu görülmüştür.

Mekân sentaksı yöntemi, konut yapısına ait mekânsal kurgunun sosyal anlamda mekâna ait mahremiyet, özel alan gibi kavramların, kullanıcı hareketlerinin, kullanıcı ve mekân arasındaki diyalogun, mekânın birbiri içindeki hiyerarşisinin anlaşılmasında tercih edilen bir analiz yöntemidir. İncelenen geleneksel konutlara baktığımızda Türk evlerinin çoğunda

kullanılan iç sofalı plan tipinin kullanıldığı görülmektedir. Bu sebeple iç sofalı ve büyük avlulu plan tiplerinin uygulandığı konutların bağlantısallık değerinin fazla olduğu ve böylelikle daha geçirgen mekânlara sahip oldukları gözlenmiştir. İki katlı olarak yapılaşan konut yapılarının genelinde zemin (giriş) katlarında servis ve hizmet mekânları, üst katlarda ise yaşama mekânları konumlandırılmıştır. Misafir ve hane halkına ait yatma odalarının ayrıldığı ve zemin katta misafir odalarının konumlandığı konut yapıları öne çıkmaktadır. Entegrasyon ve derinlik değerlerinden de anlaşıldığı üzere Doğu Anadolu bölgesi gibi bazı bölgelerde mahremiyet ve özel alan kavramlarının mekânsal kurguda daha fazla önemsendiği görülmektedir.

Sonuç olarak çalışma kapsamında, yedi coğrafik bölgeden seçilen konutların analizleri bağlamında Türk geleneksel konut mimarisindeki morfolojik değişim üzerinde durulmuştur. Böylece, farklı zaman ve kültürlere göre çeşitlilik gösteren geleneksel konutların bu analiz yöntemi ile birlikte morfolojik değişimlerinin incelenmesi ve gelecek nesillere aktarabilmek için korunmalarına yönelik önerilerde bulunulması yönünden önemi vurgulanmaya çalışılmıştır.

Kaynaklar

- Akkoyunlu, Z. (1989). Geleneksel Urfa Evlerinin Mimarî Özellikleri (Vol. 13). Kültür Bakanlığı.
- Akok, M., (1951). Trabzon'un Eski Evleri, Arkitekt Dergisi, 20, 321-325.
- Aksoy, F. (2011). 17. ve 18. Yüzyıl Bursa Evleri Yapı Çözümlemesi. Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.
- Bacak, F. (2019). Antalya İli Akseki İlçesi Emiraşıklar Köyü Geleneksel Konut Dokusunun Ve Koruma Sorunlarının Tespiti. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Bayram, Ç. (2016). Kültür Merkezlerinin Sosyal Etkileşim Alanlarının Mekânsal Dizim Yöntemi İle İrdelenmesi. Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Eldem, S. H. (1972). Türk Evi Plan Tipleri, İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, 180-182, İstanbul.
- Gögebakan, Y. (2015). Karakteristik bir değer olan geleneksel Türk evi'nin oluşumunu belirleyen unsurlar ve bu evlerin genel özellikleri. İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi, 1(1), 41-55.

- Gökce, D., Kaya, A. T. (2020). Geleneksel Kırsal Konut Tipolojileri Üzerinden Kültür-Mekân İlişkilerinin Mekân Dizimi Yöntemiyle İncelenmesi: Düzce İli Örneği. *Tasarım+Kuram*, 16(31), 36-56.
- Günay, R. (1999). *Türk Ev Geleneği ve Safranbolu Evleri*, Yem Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- Hillier B., J. Hanson. (1997). *The Reasoning Art: Or, The Need For An Analytical Theory Of Architecture*. Space Syntax First International Symposium, London, 1,1-6.
- Kara Kamil İletişim Merkezi Arşivi, Eskişehir Odunpazarı Belediyesi-0001-11-29.
- Karakaş, S. (2008). *Elazığ Geleneksel Konut Kültürü*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Kasapbaşı, E. (2018). *Gaziantep 1960-1980 Dönemi Kent Konutu Mekân Kurgusunun Analizi*. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Kuban, D. S.(1992). *Mimarlık Kavramları*. Yem Yayın, İstanbul.
- Kürkçüoğlu, A.C. (2002). *Şanlıurfa Mimari Eserlerine Genel Bir Bakış-Şanlıurfa Uygarlığının Doğduğu Şehir*, Şurkay Yayını, Ankara.
- Maina, J. J. (2014). *Discovering Hidden Patterns: An Overview Of Space Syntax Methods in Architecture And Housing Research*. In Department Of Architecture Seminar Series (Pp. 18-33).
- Mansouri, A. (2018). *İran Tebriz Konutlarında Ana Yaşam Mekânındaki Değişimin Sentaktik İrdelenmesi*. Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Menderes, F. (2014). *Cumhuriyet Döneminde Yerel Yönetim Binalarının Kamusal Erişilebilirlik Açısından Mekân Dizimi (Space Syntax) Yöntemiyle İrdelenmesi*. Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Onat, E. S. (1990). *Türk Evi'nin Çağdaş Yaşama Uyarlanması*. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul
- Özden, Z. (2009) *Eskişehir Odunpazarı Geleneksel Türk Konut Mimarisi Örnekleri*. Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.
- Özek Karadeniz, Y. (2010). *Geleneksel Afyonkarahisar Evlerinin Sürdürülebilir Mimarlık İlkeleri Bağlamında Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.
- Saatçi, M. (2016). *Kültürün Mekânsal Organizasyona Etkilerinin Mekân Dizim Yöntemi İle Analizi: Laz, Hemşin ve Gürcü Kültürü Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Sungur, M. (2020). Değişen Sosyal Paradigmaların Mekânsal Mahremiyete Etkileri: Konya Konut Tipolojilerinin Analizi. Doktora Tezi. Konya Teknik Üniversitesi, Konya.

Sahin, M., Eroğlu, B. (2023). Developing a Model Proposal to Evaluate the Authenticity of Traditional Housing; Malatya Case Study. ICONARP International Journal of Architecture and Planning, 11(2), 754–780.

Sahin, M., Bayram, N.S. (2023). Evaluation Of Spatial Configurations Of Historical Buildings With Adaptive Reuse By Space Syntax Method: Hayriye Hanım House. ASES II. International Applied Sciences Conference, Ss36-37.

Şahin, Ş. (2010). Ordu Geleneksel Evleri Üzerine Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.

Tazefidan, C. (2018). Sille Evleri'nin Mekânsal Dizim Yöntemi Üzerinden Değerlendirilmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya Selçuk Üniversitesi, Konya.